

Jakub Stępień

(Uniwersytet Łódzki)

Granice wolności wyznania w Polsce i we Francji – studium porównawcze

ABSTRACT

The boundaries of freedom of religion in Poland and France - a comparative study

The paper presents and describes legal solutions of freedom of religion in the legal systems of the Polish Republic and the French Republic. Both – the legislation and selected jurisdiction of constitutional courts – are analyzed comparatively for interpretation and implementation of the principle of freedom of religion, the direct guarantee of freedom of worship resulting from it, as well as ways to determine the limits of this principle towards members of the Catholic Church.

Presenting the differences in the way of including, guaranteeing the boundaries, interpretation and implementation of the principle itself serves to show that, within the same doctrine of separation of the church and the state, the realization of freedom of religion, including the determination of its borders, does not follow one strictly defined pattern.

Słowa kluczowe: wolność wyznania, Kościół katolicki, wolność religii, Konstytucja

Poniższy artykuł dotyczy analizy porównawczej rozwiązań zastosowanych w konstytucyjnych ustrojach Rzeczypospolitej Polskiej oraz V Republiki Francuskiej w zakresie zagwarantowania wolności wyznania. Badania zostały zawężone do analizy konstrukcji prawnych dotyczących wolności wyznania w kontekście sytuacji prawnej Kościoła Katolickiego, ponieważ w przypadku obu krajów to właśnie kontakty z Kościołem katolickim stanowiły punkt wyjścia dla uregulowań dotyczących innych wyznań.

Stosunki pomiędzy Kościołem katolickim a państwem mogą stanowić przedmiot badań przedstawicieli niemal każdej dziedziny nauk humanistycznych. Powodem takiego stanu rzeczy jest niezwykle złożoność samej istoty zagadnienia – relacje ośrodków władzy kościelnej i świeckiej można rozpatrywać bowiem na różnych poziomach, od historycznych uwarunkowań obecnego kształtu stosunków wzajemnych po rolę religii w kształtowaniu się profilu psychologicznego pojedynczego obywatela.

Z punktu widzenia nauki prawa, wszelkie rozważania dotyczące rozwiązań przyjętych w porządkach prawnych współczesnych, demokratycznych państw w zakresie stosunków wzajemnych z Kościołem katolickim należy w pierwszej kolejności rozpatrywać przez pryzmat zasady wolności wyznania. Wolność wyznania, sumienia i religii¹ jest bowiem powszechnie uznawana za podstawę funkcjonowania nie tylko demokratycznego państwa prawnego², ale także społeczeństwa obywatelskiego. Jest to wartość uniwersalna, stanowiąca standard nowoczesnego państwa, czego potwierdzenie można znaleźć nie tylko w źródłach prawa krajowego, ale przede wszystkim w konwencjach, umowach oraz aktach prawa międzynarodowego.

Niezwykle istotne jest jednak zaznaczenie, iż zasada ta – podobnie jak inne, które zaliczyć można do katalogu tzw. praw wolnościowych – podlega ograniczeniom, na co wskazują zarówno akty prawa świeckiego jak i kościelnego³. Wyznaczenie granic wolności wyznania jest zadaniem niezwykle trudnym, wiąże się bowiem ze znalezieniem balansu pomiędzy działaniem organów państwa mającym – w razie naruszenia tychże granic – charakter przymusu a sferą swobodnych działań zarówno jednostek jak i wspólnot⁴. Wprowadzanie ewentualnych ograniczeń nie przebiega w państwach według jednego i tego samego schematu. Mimo istnienia katalogu granic wolności wyznania – ustalonego w poprzez właściwe deklaracje Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Pakty Praw Człowieka⁵ – kwestie interpretacji samych pojęć, rzeczywistego zakresu granic, czy kształtu rozwiązań praktycznych pozostają nierzadko sprawą problematyczną. Wynika to z szeregu czynników, w tym z różnych sposobów ujęcia zasady wolności w krajowych porządkach prawnych czy jej realizacji przez ustawodawstwo i orzecznictwo poszczególnych państw.

Niezwykle istotną kwestią, stanowiącą niejako dodatkowe wyzwanie w przypadku określania granic wolności religii, jest również kwestia różnic w zakresach nazw *wolność religii* oraz *wolność wyznania*. Różnice w nomenklaturze są warte wspomnienia szczególnie w kontekście porównywanych w poniższej pracy porządkach prawnych – najbardziej zbliżonym w prawie francuskim do polskiej *wolności wyznania* jest określenie *la liberte confessionnelle*, którego odpowiednie tłumaczenie polskie wiąże się z szerszym pojęciem

¹ Problemy nazewnicze zostaną poruszone w dalszej części tekstu.

² R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa – Bryzik (red.), *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2012, s. 17.

³ Wskazania dotyczące granic praw naturalnych zawierała już Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789r., zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 39. ; także ustalenia posoborowe Kościoła katolickiego zawarte w Deklaracji o Wolności Religijnej dopuszczają możliwość ograniczenia prawa do wolności religijnej, zob. J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013, s. 134 – 135.

⁴ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 39.

⁵ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 284.

wolności przekonań⁶.

Polską naukę prawa zdominował spór dwóch poglądów związanych nie tylko z zakresem, ale samą genezą przyjętego w Konstytucji nazewnictwa. Pierwsze stanowisko oparte jest na założeniu, iż Konstytucja RP, traktując o *wolności sumienia i religii* czerpie z terminologii zawartej w *Dignitatis humanae* - deklaracji Soboru Watykańskiego II o wolności religii⁷. W opozycji do niej stoi pogląd ks. Prof. J. Krukowskiego, stwierdzający, że zasada *wolności sumienia i religii* została stworzona w oparciu o międzynarodowe unormowania odnoszące się do ochrony praw człowieka jako elementu prawa natury⁸. Warto także zaznaczyć, iż w literaturze pojawia się pogląd, iż *wolność sumienia* - w zestawieniu z *wolnością wyznania*⁹ - pozostaje pojęciem bardziej pojemnym niż przyjęta w Konstytucji *wolność sumienia i religii*¹⁰.

Pokrótkie zaprezentowany problem interpretacyjny wynika poniekąd z trudności tłumaczenia angielskich aktów prawnych – termin *religion* jest bowiem wieloznaczny, w polskich tłumaczeniach można oznaczać zarówno *religię*, jak i *wyznanie*¹¹.

Oczywiście w języku codziennym, obie te nazwy funkcjonują na zasadzie synonimów i tak zostaną potraktowane w niniejszej pracy. Wykorzystanie terminu *wolność wyznania* jako synonimu terminu *wolności religijnej* jest dodatkowo uzasadnione brakiem systematyczności nazewnictwa w polskim porządku prawnym – Konstytucja posługuje się zarówno wspomnianym powyżej terminem *wolności sumienia i religii* – w art. 53 ust. 1 – jak i pojęciem *wolności sumienia i wyznania* (art. 48 ust. 1)¹². Podobną niekonsekwencję widać w ustawodawstwie polskim, dla przykładu, uchwalony w 1997 roku Kodeks Karny zawiera określenia *wolność sumienia i wyznania*¹³. Za zamiennym stosowaniem pojęć przemawiają także poglądy przedstawicieli doktryny prawa konstytucyjnego, którzy podnoszą, iż mimo zastosowania w Konstytucji różnych sformułowań, z art. 48 ust. 1 wynika, że traktuje o nim o tej samej wolności, którą gwarantuje art. 53 ust. 1¹⁴.

Ostatnią z kwestii wstępnych wymagających wyjaśnienia pozostaje dobór krajowych

⁶ W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego*, Toruń 2013, s. 39.

⁷ Tamże, s. 40.

⁸ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, s. 77.

⁹ *Wolność sumienia i wyznania* stanowi swoistą „zbitkę pojęć”, którą należy rozważać jako całościowe twierdzenie, nie analizując poszczególnych jej elementów, zob. J. Sobczak, M. Gołda – Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska” 2012, t. 19 nr 1, s. 33.

¹⁰ M. Pietrzak, *Demokratyczne świeckie państwo prawne...*, s. 281.

¹¹ J. Sobczak, M. Gołda – Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 29.

¹² I. Lach, *Dziecko jako podmiot wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2016, s. 29.

¹³ J. Sobczak, M. Gołda – Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 34.

¹⁴ zob. B. Banaszak, *Konstytucja RP. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 250.

porządków prawnych. Unormowanie zastosowane w prawodawstwie Republiki Francuskiej oraz Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie zapewnienia wolności wyznania Kościołowi katolickiemu zostały zestawione ze sobą nieprzypadkowo. Jest bowiem sprawą niezwykle ciekawą, iż w obrębie tej samej doktryny o rozdziale państwa i kościoła, ustawodawstwo oraz orzecznictwo może przyjąć różne postacie. Oczywiście, kształtowanie się stosunków wzajemnych było procesem trwającym lata – obecna postać normowania to wynik wielowiekowej ewolucji poglądów na temat relacji pomiędzy ośrodkami władzy świeckiej i kościelnej w obu krajach, nazywanych w przeszłości odpowiednio *Pierwszą Córką Kościoła* oraz *Przedmurzem Chrześcijaństwa*.

I. Wolność wyznania

Zgodnie z artykułem 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka „Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania¹⁵”. Powyższe unormowanie stanowi nie tylko standard działania dla współczesnych państw demokratycznych, ale pełni rolę wykazu swobód, składających się łącznie na wolność wyznania. Według art. 18 prawo do wolności wyznania obejmuje bowiem „(...) swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie i prywatnie, poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów¹⁶”.

W polskim porządku konstytucyjnym widoczny jest wyraźny wpływ powyższego unormowania na przyjęty kształt prawa do wolności wyznania. Warto jednak wskazać, iż, prócz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, gwarancje wolności wyznania w zakresie sytuacji prawnej Kościoła katolickiego zostały uzupełnione postanowieniami Konkordatu pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską – podstawowego dokumentu prawnego regulującego stosunki wzajemne między państwem a Kościołem katolickim sensu stricto.

Konstytucyjne unormowanie z 1997 roku, zawarte w art. 25, art. 48, art. 51 i art. 53, wysuwa na pierwszy plan zasadę poszanowania indywidualnej wolności sumienia i religii¹⁷. Zgodnie z artykułem 53 Konstytucji RP wolność ta obejmuje – prócz wskazanych powyżej elementów składowych wolności wyznania w rozumieniu Powszechnej Deklaracji Praw

¹⁵ Art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka [w:] <http://www.bb.po.gov.pl/Prawa/PNZ/PDPCZ.pdf>.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i Traktatach Unii Europejskiej. Studium prawno porównawcze*, Lublin 2007, s. 191

Człowieka – możliwość wyboru przyjęcia religii¹⁸, zakaz zmuszania kogokolwiek do uczestniczenia w danych praktykach religijnych¹⁹ a także możliwość pozostawania poza jakąkolwiek religią²⁰. Wolność wyznania można zatem zdefiniować jako możliwość nie tylko manifestowania, czy uzewnętrzniania własnych poglądów, ale także wolność postępowania i działania zgodnie z własnymi przekonaniem²¹.

Podmiotami korzystającymi z opisanej powyżej wolności wyznania są wszyscy ludzie²², zgodnie z założeniem, iż jej źródłem nie jest akt nadania właściwej władzy państwowej czy kościelnej, ale godność ludzka²³. W tym miejscu należy jednak uczynić zastrzeżenie - zgodnie z art. 48 ust. 1 Konstytucji istnieje ograniczenie podmiotowe dotyczące przyznania rodzicom prawa do określonego kierunku wychowania religijnego ich dzieci²⁴. Warto jednocześnie wskazać, iż pewnym buforem ochronnym dla dzieci jest ustęp 6 tego samego artykułu, zakazujący zmuszania kogokolwiek do uczestniczenia bądź nieuczestniczenia w praktykach religijnych. Nie posiada on bowiem zastrzeżenia wzmacniającego władzę rodzicielską na wzór omówionego powyżej ustępu 1²⁵.

Istotne jest także zaznaczenie, iż zasada wolności wyznania wraz z powiązaną z nią kolejną z konstytucyjnych zasad - zasadą bezstronności władz publicznych²⁶, mają przede wszystkim na celu zapewnienie możliwości swobodnego wyrażania przekonań nie tylko religijnych, ale także światopoglądowych²⁷.

Konstytucyjne regulacje w zakresie wolności wyznania służą zapewnieniu niezależności organizacyjnej i funkcjonalnej poszczególnych organów zarówno państwa, jak i związków wyznaniowych oraz realizacji zakazu różnicowania praw politycznych lub

¹⁸ Wolność wyboru dotyczy zarówno nieograniczenia danej jednostki jeśli chodzi o decyzję w zakresie wyznawania bądź niewyznawania określonej religii, jak i swobody wyboru jednego z dopuszczalnych w Rzeczypospolitej Polskiej wyznania bądź związku wyznaniowego, zob. M. Karpiuk, *Wolność sumienia i wyznania a przestępstwa przeciw tym wolnościom*, [w:] *Wolność sumienia i religii a bezpieczeństwo i porządek publiczny*, J. Nikołajew, P. Sobczuk, K. Walczuk (red.), Warszawa 2017, s. 52.

¹⁹ Tamże, s. 52.

²⁰ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne...*, s. 283.

²¹ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania jako cywilizacyjna wartość współczesności*, [w:] *Wolność sumienia i wyznania a obecna Konstytucja i Konkordat. Dotychczasowa praktyka i perspektywy. Materiały z sympozjum popularnonaukowego odbytego w Łodzi 3 marca 2001 roku*, Łódź 2001, s. 8 – 9.

²² M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne...*, s. 281

²³ J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne...*, s. 119.

²⁴ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne...*, s. 281.

²⁵ Tamże, s. 281 – 282.

²⁶ Wyrażona w art. 25 ust. 2 Konstytucji "Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym".

²⁷ D. Dudek, *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej a zasada bezstronności władz publicznych w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, P. Stanisławski, M. Zawislak, M. Ordon (red.), Lublin 2016, s. 187.

cywilnych na podstawie kryterium wyznaniowego²⁸.

Ustalenia konkordatowe w zakresie poszanowania wolności religijnej dotyczą przede wszystkim zapewnienia Kościołowi katolickiemu swobodnego pełnienia misji w rozumieniu określonym przez tenże Kościół²⁹. Nie można jednakże w żadnym wypadku postawić znaku równości pomiędzy działaniami mającymi na celu zagwarantowanie owej swobody w pełnieniu misji³⁰ - zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego polegającej na nauczaniu, uświęcaniu i pasterzowaniu³¹ - z udzieleniem jakichkolwiek przywilejów prawnych Kościołowi katolickiemu. Opisana powyżej regulacja konkordatowa służy jedynie zaznaczeniu zobowiązania państwa do przestrzegania praw należnych Kościołowi katolickiemu jako społeczności religijnej³². Wolność religii wiąże się bowiem także z prawem do posiadania świątyń lub miejsc kultu oraz korzystania przez osoby wierzące z pomocy religijnej

33

W przypadku V Republiki Francuskiej sposób unormowania wolności wyznania wygląda nieco inaczej, jest bowiem warunkowany przez świecki charakter państwa³⁴ - podstawę wszelkich zasad prawnych, których celem nadrzędnym jest zapewnienie neutralności władz państwowych w sprawach religijnych³⁵. Warto wskazać, iż przy jednoczesnym zaznaczeniu *expressis verbis* zasady świeckości³⁶ w Konstytucji V Republiki – jako jedynej z państw członkowskich Unii Europejskiej – sama Konstytucja nie zawiera unormowania podobnego do zastosowanego w polskim porządku prawnym. Podstawą rozważań nie będzie także unormowanie konkordatowe – jego zasięg jest bowiem ograniczony wyłącznie do regionu Alzacji oraz jednego z czterech departamentów Lotaryngii w północno – wschodniej części kraju³⁷.

Umocowanie zasady wolności religijnej oparte jest na kilku źródłach, zarówno konstytucyjnych jak i ustawowych. Należy do nich przede wszystkim art. 1 Konstytucji V Republiki, określający iż Francja „zapewnia wszystkim obywatelom równość wobec prawa

²⁸ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 240-242.

²⁹ J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 107.

³⁰ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318.

³¹ Kan. 747 [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, s. 327, J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 107.

³² Tamże, s.107

³³ M. Karpiuk, *Wolność sumienia i wyznania...*, Warszawa 2017, s. 53.

³⁴ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem a kościołami...*, s. 99.

³⁵ Tamże, s. 100.

³⁶ B. Basdevant - Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji*, [w:] *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, G. Robbers (red.), Wrocław 2007, s. 126.

³⁷ U. Wasilewicz, *System relacji między Kościołem katolickim i Francją. Studium historyczno - prawne*, Lublin 2017, s. 142.

bez względu na pochodzenie rasę lub religię³⁸”. Kolejna gwarancja znajduje się w art. X Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku, który przewiduje zakaz niepokojenia obywateli z powodu ich przekonań religijnych pod bardzo istotnym warunkiem – wyrażanie przekonań przez obywatela nie może zakłócać prawnie zagwarantowanego porządku publicznego³⁹. Wzmocnieniem tychże gwarancji jest art. 1 Ustawy o rozdziale kościołów i państwa z 1905 roku⁴⁰, określający wprost, iż Republika Francuska gwarantuje wolność wyznania oraz swobodne wyznawanie kultów „z zastrzeżeniami wynikającymi z interesów porządku publicznego”⁴¹.

Tym samym, przy zagwarantowaniu wolności religii ograniczono do maksimum możliwość funkcjonowania Kościoła w sferze publicznej⁴². Nie jest to bynajmniej działanie związane jedynie ze sferą prawodawstwa – w przestrzeni czysto międzyludzkiej wiara i religia pozostają wartościami ściśle związanymi ze sferą prywatnego życia człowieka⁴³, zaś prawodawstwo dąży do zapewnienia takiego stanu rzeczy właśnie poprzez rozdzielenie życia publicznego i religijnego⁴⁴.

Podobnie jak w przypadku polskiego unormowania, wolność religii oznacza zapewnienie Kościołowi katolickiemu realizacji jego podstawowych funkcji religijnych, do których można zaliczyć m. in.: określenie doktryny religijnej, organizowanie i sprawowanie kultu czy udzielanie posługi religijnej⁴⁵.

Gwarancje ustawowe, stanowiące, iż wolność sumienia oraz wolne praktykowanie religii mogą być ograniczone z powodu ochrony porządku publicznego⁴⁶, powodują, iż na obszarze państwa nadrzędną pozycję posiada państwowa racja stanu, świecki porządek prawny, w którym autonomia kościołów ograniczona jest wyłącznie do spraw wiary⁴⁷. Rolą państwa jest w takim wypadku dążenie do zapewnienia realnego przestrzegania wolności religijnej m.in. poprzez działania arbitralne oraz koncyliacyjne w sporach powstających na tle religijnym nie tylko pomiędzy określonymi wyznaniem, ale również na linii państwo – wyznanie⁴⁸. Potwierdzeniem takiego założenia są zasady nieskuteczności oraz niezależności

³⁸ Art. 1 Konstytucji V Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r. [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html>.

³⁹ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, s. 100.

⁴⁰ B. Basdevant - Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji...*, s. 126.

⁴¹ J. B. Falski, *Ewolucja republikańskiej laickości we Francji*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 4, s. 55.

⁴² U. Wasilewicz, *System relacji między Kościołem katolickim i Francją...*, s. 89.

⁴³ B. Basdevant - Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji...*, s. 126.

⁴⁴ D. Dudek, *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, s. 267.

⁴⁵ zob. A. Czohara, *Stosunki Państwo - Kościół. Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*, Warszawa 1994, s. 25.

⁴⁶ J. B. Falski, *Ewolucja republikańskiej laickości we Francji...*, s. 55.

⁴⁷ H. Łakomy, *Państwo a kościół we Francji. Historia i współczesność*, Kraków 1999, s. 60-61.

⁴⁸ zob. J. B. Falski, *Ewolucja republikańskiej laickości we Francji...*, s. 58-60.

stosunków między prawem państwowym a kanonicznym - akty prawa kanonicznego, które stykają się z prawem państwowym jak chociażby ślub kościelny, w przeciwieństwie do regulacji polskiej nie wywołują skutków cywilnoprawnych⁴⁹.

Jak już zostało wspomniane, wolność wyznania, traktowana zgodnie z jej liberalną koncepcją⁵⁰, jest uznawana za sprawę prywatną obywatela. Państwo w sprawach religii pozostaje neutralne, jego kompetencja – przy powstrzymaniu działań w zakresie ingerowania w sprawy religijne⁵¹ - ogranicza się do zagwarantowania wolności religii na równych zasadach⁵² dla wyznawców wszystkich religii oraz osób niewierzących. Oczywistym jest zatem, iż francuski model wolności wyznania może być rozpatrywany w kontekście praw obywatelskich zarówno w aspekcie pozytywnym – jako wolność do oddawania czci Bogu zgodnie z własnym sumieniem⁵³ – jak i negatywnym, czyli jako niemożność przymuszenia czy dyskryminacji z powodu wiary⁵⁴.

II. Wolność kultu

Zasadniczym przejawem zapewnienia wolności wyznania jest zagwarantowanie *wolności kultu*, pochodnej prawa do manifestowania własnych przekonań w sprawach religijnych, wynikającej bezpośrednio właśnie z wolności religii⁵⁵.

W polskim porządku prawnym, zapewnienie *wolności kultu* osobom deklaruującym się jako członkowie Kościoła katolickiego, obejmuje zapewnienie sprawowania kultu pozaliturgicznego oraz liturgicznego⁵⁶, czyli tzw. kultu prywatnego i publicznego. Znaczenie tych pojęć nie zostało jednakże określone ani w przepisach prawa świeckiego, ani we właściwych artykułach prawa konkordatowego⁵⁷. W przypadku tego rodzaju zagadnień, świecki porządek prawny posiłkuje się definicjami przyjętymi w Kodeksie Prawa Kanonicznego.

Kult publiczny, zgodnie z prawem kanonicznym, następuje wtedy, gdy „(...) jest

⁴⁹ A. Czohara, *Francuski model rozdziału Kościoła od Państwa po stu latach*, [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, M. Pietrzak (red.), Warszawa 2007, s. 30.; B. Basdevant - Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji...*, s. 143.

⁵⁰ A. Czohara, *Stosunki Państwo - Kościół...*, s. 33.

⁵¹ J. B. Falski, *Ewolucja republikańskiej laickości we Francji...*, s. 55-56.

⁵² A. Czohara, *Stosunki Państwo - Kościół...*, s. 9 -11.

⁵³ zob. Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania jako cywilizacyjna wartość współczesności...*, s. 7-8,

⁵⁴ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 44-45.; zakaz dyskryminacji z powodu wiary znajduje się w Preambule do Konstytucji z 1946 r., wchodzącej w skład źródeł prawa konstytucyjnego Republiki Francuskiej, zob. B. Basdevant - Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji...*, s. 136.

⁵⁵ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 36.

⁵⁶ Kan. 834 §2 w: *Kodeks Prawa Kanonicznego...*, s. 359 .

⁵⁷ J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 119.

sprawowany w imieniu Kościoła przez osoby prawnie do tego wyznaczone i z zastosowaniem aktów zatwierdzonych przez władzę kościelną”⁵⁸. W zakresie definicyjnym tego pojęcia mieszczą się następujące przejawy aktywności religijnej: sprawowanie Eucharystii, sakramentów świętych, nabożeństw, a także oddawanie czci świętym, relikwiom, obrazom oraz pogrzeb kościelny⁵⁹.

Prawo konkordatowe rozwija oraz doprecyzowuje stosunki wzajemne pomiędzy państwem i Kościołem katolickim w zakresie wyżej wymienionych form kultu. Konkordat zapewnia wyłączną kompetencję do organizowania i sprawowania kultu władzom kościelnym⁶⁰ z jednoczesnym zobowiązaniem do przestrzegania przez stronę kościelną odpowiednich przepisów prawa polskiego, dotyczących przede wszystkim "wymogów zachowania bezpieczeństwa i porządku publicznego"⁶¹. Kościół może więc sprawować kult w miejscach publicznych bez zezwolenia władz państwowych, pod warunkiem, że kwestii tej nie regulują przepisy szczególne prawa polskiego⁶².

Konkordat zawiera także regulację dotyczącą zarówno miejsc przeznaczonych do sprawowania kultu jak i dopuszczalności interwencji władz publicznych w tych miejscach. Przez tzw. *nienaruszalne* miejsca kultu należy rozumieć kościoły, kaplice, oratoria, sanktuaria, ołtarze oraz cmentarze⁶³. *Nienaruszalność* w rozumieniu unormowania konkordatowego oznacza niemożność przeznaczania wyżej wymienionego katalogu miejsc na cele inne aniżeli sprawowanie kultu poza sytuacjami określonymi przez prawo konkordatowe jednakże, w przypadku cmentarzy, nie można tego utożsamiać z niemożnością, czy wręcz odmową udzielenia pochówku na cmentarzu katolickim osób niebędących katolikami⁶⁴.

W zakresie dopuszczalności interwencji władz publicznych w miejscach kultu zasadą jest powiadomienie oraz uzyskanie zgody kompetentnej władzy kościelnej⁶⁵. Obowiązek ten nie jest bezwzględny – w przypadku podejmowania niezbędnych działań w zakresie ochrony życia, zdrowia lub mienia⁶⁶ dopuszcza się możliwość odstępstwa od opisanej powyżej zasady.

W ustawodawstwie francuskim *wolność kultu* jest kwestią problematyczną ponieważ

⁵⁸ Kan. 834 §2 w: *Kodeks Prawa Kanonicznego...*, s. 359.

⁵⁹ J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja...*, s. 119.

⁶⁰ W. Góralski, *Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w Konkordacie z 1993 r.*, „Kieleckie studia teologiczne” 2009, nr 8, s. 50.

⁶¹ J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 119.

⁶² W. Góralski, *Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w Konkordacie z 1993 r.*..., s. 51.

⁶³ J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s.120.

⁶⁴ Tamże, s. 120-121; W. Góralski, *Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w Konkordacie z 1993 r.*, s. 50.

⁶⁵ J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 123.

⁶⁶ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318.

do wymogu interpretowania wszelkich wolności związanych ze sferą religii poprzez pryzmat nadrzędnej zasady świeckości państwa, dochodzi element nieostrości samego pojęcia *sprawowania kultu*. Jest to pojęcie niezwykle szerokie, mogące być interpretowane na różne sposoby⁶⁷. Regulacja prawna w tym zakresie także nie rozwiewa wątpliwości - zgodnie z art. 1 Ustawy z 1905 roku, kościoły oraz związki wyznaniowe mają zapewnioną wolność sumienia a także zagwarantowaną swobodę wykonywania działalności kultowej⁶⁸, zaś jedyną przesłanką uzasadniającą jakiegokolwiek ograniczenie wskazanych powyżej wolności jest *interes porządku publicznego*⁶⁹.

Problem braku jasnego zdefiniowania pojęcia *kultu religijnego* przez ustawodawstwo francuskie został rozwiązany poprzez wskazanie katalogów przykładów i okoliczności, które pozwalają na zakwalifikowanie określonych czynności do kategorii *kultu religijnego*⁷⁰. Istotna jest w tym także pomocnicza rola Kodeksu Prawa Kanonicznego, omówiona przy okazji prezentacji sposobu ujęcia wolności kultu w polskim porządku prawnym.

W kontekście omawiania uregulowań francuskich, warto wskazać iż interpretacja ustawy z 1905r. pozwoliła na stworzenie dwóch swoistych kategorii miejsc związanych z kultem religijnym. Do pierwszej należą katedry, kościoły, kaplice oraz siedziby biskupie, które można jednoznacznie określić jako budynki przeznaczone do sprawowania czynności religijnych. W drugiej mieszczą się miejsca o niejednoznacznym statusie, typu sale katechetyczne, place przykościelne, czy zakrystie. Zgodnie z orzeczeniami francuskiej Rady Stanu z I poł. XX w. sprawowanie kultu w tychże miejscach następuje wtedy, gdy użytkowanie ich w konkretny sposób jest nieprzerwane, a same miejsca są konstrukcyjnie włączone w budynek kościoła⁷¹.

W kontekście miejsc przeznaczonych do sprawowania kultu, właściwe przepisy szczegółowo określają zarówno katalog dopuszczalnych aktywności związanych z realizacją wolności kultu, jak i szereg obostrzeń wynikających z potrzeby ochrony interesu publicznego. Do czynności niezabronionych należy m. in. możliwość ustalania doktryny i zasad danej wiary, organizowania obrzędów, zgromadzeń i uroczystości religijnych, ich treści oraz

⁶⁷ Problem interpretacji pojęcia *sprawowanie kultu* okazał się niezwykle palącym problemem w związku z użyciem tego zwrotu przy okazji przyznania stowarzyszeniom wyznaniowym prawa do bezpłatnego użytkowania budynków i miejsc, które miały służyć właśnie sprawowaniu kultu, zob. U. Wasilewicz, *System relacji...*, s. 128.

⁶⁸ B. Basdevant - Gaudamet, *Państwo i kościół we Francji...*, s. 126.

⁶⁹ M. Pietrzak, *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 r.*, [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, M. Pietrzak (red.) Warszawa 2007, s. 23.

⁷⁰ U. Wasilewicz, *System relacji...*, s. 124.

⁷¹ Tamże, s. 127-128.

formy⁷².

Katalog sytuacji zabronionych jest z kolei określony zdecydowanie dokładniej niż w przypadku polskiego porządku prawnego. Zakazano bowiem tak skonkretyzowanych sytuacji, jak chociażby odbywanie się zgromadzeń politycznych w miejscach służących celom kultowym czy organizowanie procesji i uroczystości religijnych poza budynkami kultu bez zgody władz lokalnych⁷³.

W świetle przedstawionych powyżej założeń dotyczących francuskiego sposobu ujęcia *wolności kultu*, można wysnuć wniosek, iż prawo francuskie ogranicza co prawda możliwość publicznego sprawowania kultu religijnego, jednocześnie nie uzurpując sobie kompetencji do regulacji wewnętrznych w zakresie sposobów tegoż sprawowania⁷⁴.

III. Granice wolności wyznania

Jak już zostało wskazane na początku rozważań, wolność wyznania nie ma charakteru nieograniczonego czy absolutnego⁷⁵. Zarówno międzynarodowe, jak i krajowe źródła prawa przewidują możliwość wyznaczenia granic dla realizacji wolności religijnej. Dopuszczalność tych ograniczeń, rozumianych w kategoriach fundamentu zapewnienia pokojowej egzystencji jednostek oraz tworzonych przez nie różnych organizacji wyznaniowych w społeczeństwie, przewidywała już Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789r⁷⁶. Także kościelne prawo publiczne dopuszcza możliwość ograniczenia wolności religijnej przez władzę świecką⁷⁷. W deklaracji soborowej *Dignitatis Humanae* zalecane jest, by przy każdym działaniu zmierzającym do określenia granic wolności religii zostały uwzględnione dwie przesłanki: podstawowe elementy dobra wspólnego oraz wymogi porządku publicznego⁷⁸.

Punktem wyjściowym dla obecnego kształtu ograniczeń wolności wyznania w większości krajowych porządków prawnych jest art. 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966r., zawierający katalog sytuacji, których potrzeba ochrony może uzasadniać ograniczenie nie tylko wolności wyznania, ale wszelkich praw i wolności⁷⁹. Warto wskazać, iż w przypadku omawianych w poniższej pracy porządków prawnych, twórcy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997r. transponowali ów artykuł

⁷² M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 103. ; A. Czohara, *Stosunki państwo kościół...*, s. 25.

⁷³ M. Pietrzak, *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa...*, s. 22-27.

⁷⁴ U. Wasilewicz, *System relacji...*, s. 125. ; A. Czohara, *Stosunki państwo - kościół...*, s. 26.

⁷⁵ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania jako cywilizacyjna wartość współczesności...*, Łódź 2001, s. 10.

⁷⁶ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 284.

⁷⁷ J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne...*, s. 134.

⁷⁸ Tamże, s.134.

⁷⁹ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 10.

dwukrotnie w niemal identycznym brzmieniu⁸⁰ - w art. 31 ust. 3 w kontekście wszelkich, gwarantowanych konstytucyjnie wolności, rozszerzając wykaz powodów o ochronę środowiska⁸¹ oraz w art. 53 ust. 5 w kontekście uzewnętrzniania religii, stanowiącej integralną część wolności wyznania i sumienia⁸². Konstytucja V Republiki z 1958 roku nie posiada podobnego rozwiązania jak zaprezentowane powyżej. Zgodnie z francuskim ustawodawstwem ograniczenie wolności praktykowania religii – jednego z istotnych aspektów wolności wyznania⁸³ – może nastąpić, jeśli wymaga tego porządek publiczny⁸⁴. Należy jednakże niewątpliwie zgodzić się, iż francuski porządek prawny dopuszcza możliwość ograniczania wolności także przypadkach przewidzianych przez zaprezentowany powyżej artykuł 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w oparciu o art. V Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789r⁸⁵. oraz art. 55 Konstytucji V Republiki Francuskiej⁸⁶.

Zgodnie z brzmieniem art. 19 ww. Paktu, katalog enumeratywnie oraz wyraźnie określonych dóbr konstytucyjnych⁸⁷ obejmuje bezpieczeństwo publiczne, porządek publiczny, zdrowie, moralność a także podstawowe prawa i wolności innych osób⁸⁸. Wymienione sytuacje zostały przewidziane także przez kościelne prawo publiczne - deklaracja soborowa dotycząca wolności religijnej dopuszcza także możliwość ograniczenia wolności religijnej w przypadku potrzeby ochrony obiektywnego porządku moralnego⁸⁹. Warto wskazać iż w obu przypadkach wykaz wartości ma charakter wyczerpujący⁹⁰.

Jak już zostało wskazane powyżej, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zawiera w art. 31 ust. 3 i art. 53 ust. 5, unormowania przewidujące katalog sytuacji, w których dopuszczalna jest możliwość ograniczenia wolności wyznania. Istotne jest jednak, aby

⁸⁰ Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 2017r. – Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.; Warto wskazać także, iż sam Pakt został ratyfikowany przez Polską Rzeczpospolitą Ludową w 1977 roku, zob. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en.

⁸¹ Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997r., Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.

⁸² zob. M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne...*, s. 284.

⁸³ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 36.

⁸⁴ J. B. Falski, *Ewolucja republikańskiej laickości we Francji...*, s. 55 - 56.

⁸⁵ Wchodzącej w skład tzw. *Bloku Konstytucyjnego* - katalogu źródeł prawa konstytucyjnego V Republiki Francuskiej, zob. P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze 2003, s. 252.

⁸⁶ Art. 55 Konstytucji V Republiki Francuskiej przewiduje, iż "Traktaty lub umowy prawidłowo ratyfikowane bądź zatwierdzone mają od ich ogłoszenia moc wyższą niż ustawy, o ile zasada ta jest stosowana przez drugą stronę wobec tych umów lub traktatów." zob. Konstytucja V Republiki Francuskiej [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html>., Francja ratyfikowała ww. Pakt w 1980 roku, zob. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en.

⁸⁷ J. Sobczak, M. Gołda - Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania...* s.62.; M. Karpiuk, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 49.

⁸⁸ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 10.

⁸⁹ J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne...*, s. 134-135.

⁹⁰ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne...*, s. 284.

podkreślić, iż ww. artykuły zawierają obostrzenia zakładające, iż ograniczenia w zakresie korzystania z gwarantowanych przez samą Konstytucję praw i wolności muszą spełniać rygor konieczności⁹¹ oraz być wprowadzane do krajowego porządku prawnego jedynie poprzez unormowania ustawowe⁹². Dodatkowym, niezwykle ważnym wymogiem jest niemożność naruszenia przez ewentualne ograniczenia istoty praw o charakterze wolnościowym⁹³.

Niezależnie od zaprezentowanych powyżej obowiązków towarzyszących ewentualnemu nakładaniu ograniczeń uprawnieniom o charakterze wolnościowym, istotnym jest podkreślenie, iż działania związane z wyznaczaniem granic wolności wyznania powinny stanowić sytuacje jednostkowe, zaś wszelkie próby zmiany przewidzianych prawem międzynarodowym i krajowym granic – poprzez ich zawężenie bądź ewentualne rozszerzenie – mają charakter działań bezprawnych⁹⁴.

W kontekście opisanych wyżej mechanizmów należy wskazać także, iż działania związane z nałożeniem ewentualnego ograniczenia powinny być rozpatrywane poprzez ocenę czy istnieje rzeczywista potrzeba ingerowania w sferę nie tylko wolności wyznania, ale generalnie wszelkich gwarancji o charakterze wolnościowym przewidzianych zarówno przez akty prawa krajowego jak i międzynarodowego⁹⁵.

Podsumowując, wymogi dotyczące środków ograniczających prawa o charakterze wolnościowym obejmują, prócz wskazanego powyżej kryterium ocennego, określoną podstawę prawną oraz dokładnie sprecyzowany zakres ograniczenia⁹⁶. Przykładem środków czyniących zadość powyższym wymogom może być grupa rozwiązań prawnych dążących do wyeliminowania działalności związków wyznaniowych skutkującej podburzeniem do nienawiści, czy waśni na tle religijnym⁹⁷.

Celem wszelkich ograniczeń powinno być właśnie zapewnienie możliwości skutecznej realizacji wolności wyznania i sumienia innych obywateli, jednego z najważniejszych i podstawowych praw każdego człowieka⁹⁸, zgodnie z definicją wolności zawartą w art. IV Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789r. – „Wolność polega na tym, że wolno każdemu czynić wszystko, co tylko nie jest ze szkodą drugiego, korzystanie zatem

⁹¹ chodzi tu o konieczność ograniczeń dla katalogu sytuacji przewidzianych artykułem 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art.31 ust. 3 Konstytucji RP.; O podobnej przesłance wspomina także *Dignitatis humanae*, zob. [w:] J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne...*, s. 135.

⁹² M. Karpiuk, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 50-51.; wymogi te pokrywają się z zawartymi w treści artykułu 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

⁹³ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne...*, s. 284.

⁹⁴ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 10.

⁹⁵ M. Karpiuk, *Wolność sumienia i wyznania...* s. 51.

⁹⁶ A Czohara, *Stosunki Państwo - Kościół...*, s. 26-27.

⁹⁷ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 40.

⁹⁸ Z. Łyko, *Wolność sumienia i wyznania...*, s. 7.

z przyrodzonych praw każdego człowieka nie napotyka innych granic, jak te, które zapewniają korzystanie z tych samych praw innych członków społeczeństwa. Granice te mogą być zakreślone tylko drogą ustawy.”⁹⁹.

Zakończenie

Religia i państwo od starożytności stanowiły dwa filary rozwoju społeczności, zarówno na płaszczyźnie życia naukowego, politycznego i kulturowego. Nie były to podstawy tożsame, ale zarazem nie stanowiły odrębnych bytów – przetykały się ze sobą, wpływały na siebie, warunkowały wzajemne istnienie. Wraz z historycznym rozwojem państwowości kształtowały się różne poglądy na temat wpływów wzajemnych, które w przeważającej części państw współczesnych demokratycznych przyjęły postać właśnie prawa do wolności wyznania, sumienia i religii o charakterze przyrodzonym. Wolność wyznania jest zatem niezaprzeczalnym prawem jednostki będącej elementem wspólnoty tak krajowej, jak i międzynarodowej. Oczywiście w zakresie zagwarantowania tejże wolności nie istnieje jedno, uniwersalne rozwiązanie. Różnią się bowiem sposoby oraz zakresy wyznaczania granic tej wolności, zaś wewnątrzustrojowe rozwiązania danego państwa mogą przyjąć postać, która w innych porządkach prawnych mogłaby zostać przyjęta za próbę nadania Kościołowi katolickiemu określonych przywilejów, bądź też wręcz przeciwnie – jako otwarta próba naruszenia wolności religijnej.

Niezależnie od kształtu poszczególnych rozwiązań, katalogi dopuszczalnych prawem sytuacji ograniczenia wolności wyznania zgodnie zakładają, iż wolność wyznania nie może prowadzić do naruszenia godności innych osób, ich dóbr osobistych oraz porządku publicznego¹⁰⁰.

Powszechna zgoda istnieje także co do zakazu przymuszania kogokolwiek do wyznawania określonej religii albo wyrzeknięcia się jej¹⁰¹, co w przypadku rozpatrywania historyczno – prawnego rozwoju stosunków wzajemnych pomiędzy państwem i kościołem nie zawsze było sprawą tak oczywistą.

⁹⁹ A. Czohara, *Stosunki państwo – kościół...*, s. 10.

¹⁰⁰ W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii...*, s. 576-577.

¹⁰¹ zob. A. Czohara, *Stosunki państwo - kościół...*, s. 26 -27.

Bibliografia

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Konstytucja V Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r.,

[w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html>

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318.

Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, [w:]

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, [w:]

<http://www.bb.po.gov.pl/Prawa/PNZ/PDPCZ.pdf>.

Banaszak B., *Konstytucja RP. Komentarz*, Warszawa 2009.

Basdevant – Gaudemet B., *Państwo i kościół we Francji*, [w:] *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, G. Robbers (red.), Wrocław 2007.

Czohara A., *Stosunki Państwo – Kościół. Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*, Warszawa 1994.

Czohara A., *Francuski model rozdziału Kościoła od Państwa po stu latach*, [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, M. Pietrzak (red.), Warszawa 2007.

Dudek D., *Zasady Ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009.

Dudek D., *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej a zasada bezstronności władz publicznych w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, P. Stanisławski, M. Zawislak, M. Ordon (red.), Lublin 2016.

Falski J. B., *Ewolucja republikańskiej laickości we Francji*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 4.

- Góralski W., *Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w konkordacie z 1993 r.*, „Kieleckie studia teologiczne” 2009, nr 8.
- Karpiuk M., *Wolność sumienia i wyznania a przestępstwa przeciw tym wolnościom*, [w:] *Wolność sumienia i religii a bezpieczeństwo i porządek publiczny*, J. Nikołajew, P. Sobczuk, K. Walczuk (red.), Warszawa 2017.
- Krukowski J., *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999.
- Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000.
- Krukowski J., *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013.
- Lach I., *Dziecko jako podmiot wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2016.
- Łakomy H., *Państwo a kościół we Francji. Historia i Współczesność*, Kraków 1999.
- Łyko Z., *Wolność sumienia i wyznania jako cywilizacyjna wartość współczesności*, [w:] *Wolność sumienia i wyznania a obecna Konstytucja i Konkordat. Dotychczasowa praktyka i perspektywy. Materiały z sympozjum popularnonaukowego odbytego w Łodzi 3 marca 2001 roku*, Łódź 2001.
- Orzeszyna K., *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i Traktatach Unii Europejskiej. Studium prawno porównawcze*, Lublin 2007.
- Pietrzak M., *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999.
- Pietrzak M., *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 r.*, [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, M. Pietrzak (red.), Warszawa 2007.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010.
- Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze 2003.
- Sobczak J., Gołda – Sobczak M., *Wolność sumienia i wyznania jako prawa człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska” 2012, t. 19 nr 1.
- Sobczak, W., *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwane standardu europejskiego*, Toruń 2013.

Wasilewicz U., *System relacji między Kościołem katolickim i Francją. Studium historyczno – prawne*, Lublin 2017.

Wieruszewski, R., Wyrzykowski M., Kondratiewa – Bryzik L. (red.), *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2012.

ABSTRAKT

W artykule zostały zaprezentowane oraz omówione rozwiązania prawne dotyczące kwestii wolności wyznania w porządkach konstytucyjnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz V Republiki Francuskiej. Analizie porównawczej zostały poddane zarówno ustawodawstwo, jak i wybrane orzecznictwo organów kontroli konstytucyjnej pod kątem interpretacji oraz realizacji zasady wolności wyznania, wynikającej z niej bezpośrednio gwarancji wolności kultu, a także sposobów określenia granic tejże zasady wobec członków Kościoła katolickiego.

Zaprezentowanie sposobów ujęcia oraz interpretacji zasady wolności służy ukazaniu, iż w ramach tej samej doktryny o separacji kościoła od państwa realizowanie wolności wyznania, w tym również wyznaczenie jej granic, nie przebiega według jednego, ściśle określonego schematu.

e-mail: stepienjakub92@gmail.com